

Р. О. Коца,*канд. філол. наук,**Інститут української мови НАН України,**науковий співробітник**відділу історії української мови та ономастики*

СКЛАДНІ ПРИКМЕТНИКИ З ПЕРШОЮ ОСНОВОЮ БЛАГО- ТА ДРУГИМ ДІЄСЛІВНИМ КОМПОНЕНТОМ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Здійснено семантико-структурний аналіз складних прикметників з першою основою **благо-** та другим дієслівним компонентом, виявлених у пам'ятках української мови XI – XX ст. Зокрема відстежено їхнє походження та шляхи запозичування, визначено їхню семантику і словотвірну структуру в різні періоди розвитку української мови, з'ясовано їхню стилістичну функцію та особливості використання.

Ключові слова: складні прикметники, композити, церковнослов'янізми, словотвірна модель, словотвірне значення, благо.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасній українській мові функціонує чимала група складних прикметників-церковнослов'янізмів різної структури й семантики. Процес тісної взаємодії української та церковнослов'янської мов бере початок ще з XI ст. Добре внормована літературна мова – церковнослов'янська – мала потужний вплив на розвиток давньоукраїнської мови на всіх її рівнях. Не стала винятком і словотвірна система. Перші складні слова, що були кальками з грецької мови, прийшли до нас саме через посередництво старослов'янської, а пізніше – церковнослов'янської мови як її різновиду на території Київської Русі. І якщо спочатку запозичувалися окремі слова, то згодом – цілі словотвірні моделі, окремі з яких, ставши продуктивними в давньоруськоукраїнській мові, отримали продовження й у сучасній українській літературній мові. Саме тому вивчення церковнослов'янізмів, а особливо їхньої структури, має велике значення для розуміння становлення й розвитку словотвірної системи української мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До питання церковнослов'янізмів (старослов'янізмів) в історії української мови зверталось чимало науковців: їхнє функціонування в лексиці староукраїнської мови описали В. М. Русанівський [19; 20], Л. М. Полюга [18], Ф. Є. Ткач [25], Л. Л. Гумецька [4], В. А. Передрієнко [17], А. А. Дем'янюк [5], Н. В. Заболотна [8], С. І. Корнієнко [12] та ін.; стилістичну

функцію церковнослов'янських в українській мові нового періоду на матеріалі творів І. П. Котляревського простежив Ю. В. Шевельов [27], на матеріалі творів Т. Г. Шевченка – В. І. Сімович [23], В. М. Русанівський [21] та О. Г. Муромцева [13], на матеріалі творів П. О. Куліша – Ю. В. Шевельов [28]. Не оминули дослідники увагою й давньоукраїнський період – І. І. Огієнко [16], І. С. Свенціцький [22], В. М. Русанівський [20], В. В. Колесов [9–11] та ін.

Отже, робіт, присвячених взаємозв'язкам старослов'янської та української мов, немало. Однак особливості запозичування й засвоєння церковнослов'янських давньоукраїнською мовою, їх функціонування у ній, а також подальша доля в наступні періоди, остаточно не з'ясовані. Промовистим на цьому ґрунті є дослідження особливостей структури й основних словотвірних моделей складних прикметників, що містять церковнослов'янські компоненти. У попередніх дослідженнях ми докладно проаналізували складні прикметники з першою основою **благо-** та другим іменним компонентом. **Об'єктом** дослідження у цій статті стали композити-ад'єктиви з першою основою **благо-** та другим дієслівним компонентом.

Мета та завдання. Щоб визначити походження, відстежити розвиток семантики та структури складних прикметників із першою основою **благо-** та другим дієслівним компонентом, а також з'ясувати причини поступового занепаду цієї словотвірної моделі в українській мові, необхідно: 1) відібрати з пам'яток української мови XI – XX ст. складні прикметники названої структури; 2) відстежити їхнє походження та шляхи запозичування; 3) визначити їхню семантику і словотвірну структуру в різні періоди розвитку української мови; 4) з'ясувати їхню стилістичну функцію та особливості використання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Із опрацьованих джерел для структурно-семантичного аналізу виокремлено 22 лексеми, які поділяємо на дві групи.

Першу групу композитів на **благо-** складають віддієслівні утворення, які передають об'єктні відношення. Похідні такого типу в давньоукраїнській мові утворювалися від сполучення іменника й дієслова за допомогою суфіксів **-ив-**, **-ьн-**, **-ен-**. Отже, формальна структура виглядала так: “іменник (І) + дієслово (Д) + суфікс”: *благоглаголивъ* (СДРЯ I, 175) ← благо глаголити ‘красномовний’, *благолюбивыи* (189) ← благо любити ‘доброчесний’, а також – *благоносивыи / благоносъныи* (190) ‘натхненний Богом’, *благопохвальныи* (194) ‘гідний похвали’, *благоволеныи* (170) ‘добррозичливий’, *благоскъръбнь* (198) ‘скорботний’, *благоавленыи* (220) ‘добррозичливий’.

Словотвірне значення таких композитів описується перифразою ‘той, який ДІ’, напр.: *благодаръныи* (СДРЯ I, 178) – ‘той, який дарує благо’, *благодатьныи* (180) – ‘той, який дає благо’.

Іменниковий компонент **благо-** у похідних цього типу вживався у широкому значенні. Існують різні версії походження праслов'янського **bolgo* (ЭССЯ 2, 174), однак достеменно відомо одне – у церковнослов'янській мові воно мало два значення: 1) ‘добро; все, що служить для нашого щастя’; 2) ‘добрі вчинки’ (СЦСЯ I, 49). Така семантика цього іменника зберігається протягом століть, що зафіксовано й у словниках

різних періодів розвитку української мови: *благо* (СУМ XVI–XVII 2, 93) ‘добро’, *благо* (Гр. I, 82) ‘добро’, *благо* (СУМ I, 191) ‘добро, щастя’. Однак, починаючи з XVI ст., пам’ятки фіксують використання аналізованого слова у формі множини *блага* зі значенням ‘статки’ (СУМ XVI–XVII 2, 93; СУМ I, 191). Дослідивши давні тексти, К. Р. Добрушина прийшла до висновку, що семантика іменника *благо* пройшла певну еволюцію: від уявлення про те, що *благо* – «це все те, що дано світу Богом», до розуміння *блага* як «чогось найціннішого» [6, с. 32–33]. Про давній зв’язок чи ототожнення понять “блага” і “Бога” у свідомості русичів свідчить функціонування в церковнослов’янській, а згодом і давньоукраїнській мові композита *благобоязненный* (СЦСЯ I, 48) / *благобоязныи* (СДРЯ I, 168) / *благобоязньныи* (168) ‘який боїться Бога’. У староукраїнській мові його витісняє прикметник *богобойный* (СУМ XVI–XVII 2, 138) чи його варіанти *богобоязливый* (139), *богобоязныи* (139), *богобоязньень* (XVII Слав.-Кор., 429), котрий зберігся до наших днів, трохи змінивши значення – *богобоязливий* ‘який сліпо вірує у владу Бога і церкви, боїться порушувати заповіді Святого Письма’ (СУМ I, 209).

Виходячи із семантики композитів, можна сказати, що в більшості складних прикметників **благо-** вже не має виключно релігійної значення: воно – водночас із вказівкою на Бога і його діяльність – передає, за визначенням К. Р. Добрушиної, “щось добре для будь-кого (запевне – для всього світу), оцінюючи з погляду істинних, вищих цілей існування” [6, с. 34]. Таке значення іменника підсилювалося й дієсловами, із якими він сполучався. Як правило, це були семантично забарвлені дієслова, тобто такі, що своїм значенням вказували на те, що з іменником робиться щось добре (*дарити*, *хвалити*); передавали бажання (*волити*), ставлення до когось / чогось (*любити*, *скърбити*, напр.: *благоволеньи* ‘доброзичливий’ (СДРЯ I, 170), *благодарьныи* ‘вдячний’ (178), *благодатьныи* ‘який дає щастя’ (180), *благлюбивыи* ‘доброчесний’ (189), *благлюбныи* ‘добрий’ (189), *благоскърбьнь* ‘скорботний’ (198), *благочиньныи* ‘який дотримується правил’ (215). У цих прикметників перша основа **благо-** позначала щось піднесене, величне, абстраговане: *къ бл҃годѣтьномъ кр҃щенію* (1037–1050 / XV Іл., 169 б), *словеса бо ч(с)тна. и дѣла бл҃голюбна. и держава самовластна* (1200 / 1427 ЛІ, 244), *дѣакони бл҃гочиньни* (ГБ XIV, 125 г). Такі композити продовжують функціонувати й надалі, однак відповідна словотвірна модель не поповнюється новими словами.

У староукраїнських текстах зафіксовані такі прикметники, як *благоволительный* (XVII Слав.-Кор., 426), *благодарный* (СУМ XVI–XVII 2, 97), *благодатный* (97), *благлюбный* (99) ‘добролюбний, добрий’ (форма із суфіксом **-н-** витісняє невластиву українській мові форму із суфіксом **-в-**, поєднавши її семантику в собі). Використовувалися вони, як правило, в церковно-релігійних творах, надаючи їм певної урочистості, піднесеності стилю: *молитва благодарнаа, До персоны Бѡ(з)кои Дѣа пресѣтогоу при концу Похвалы* (1646 Перло, 34 зв.), *радоуиса бл҃годатный роучаю свѣта* (1489 Чет., 156 зв.). У сучасній українській мові збереглися три похідні такої структури й семантики: *благодатний* ‘який дає щастя, добро, радість, достаток’, *благодотворний* ‘який робить добрий вплив; корисний, сприятливий, благочинний’ і *благочинний* (СУМ

I, 195). Останній повністю втратив семантику свого церковнослов'янського відповідника *благочинный* 'добропорядний' (СЦСЯ I, 60) і нині вживається як іменник зі значенням 'служитель культу, що керує церквами кількох парафій' (СУМ I, 195).

У ролі другого компонента часто виступали дієслова на позначення процесу мовлення (*глаголити, ректи*): *благоглаголивъ* 'красномовний' (СДРЯ I, 175), *блгоглаголивъ* (1642 Сл. Лекс., 42), *благоречивый* (СЦСЯ I, 56) 'облесливий', *благорѣчивъ* (XVII Слав.-Кор., 427). Названі слова були запозичені зі старослов'янської, а старослов'янізми, як правило, вживалися зі стилістичною метою, надаючи тексту урочистості, піднесеності, деякої пишноти. Тому не дивно, що композити, утворені зі сполучення "іменник + дієслово", здебільшого мали позитивне значення, використовувалися для похвали чи прославлення осіб, надавали явищам чи предметам найвищої оцінки, напр.: *разумникъ не бѣ. невѣтливъ ни блгогльивъ. ни престарѣвса. ни аeko прегордѣвса сде соуцимъ житьемъ* (ФСт. XIV, 158 а).

У сучасній українській мові похідні такого типу не збереглися.

Основа **благо-**, сполучаючись із дієсловами, могла також виконувати прислівникові функції, але так само, як і в усіх інших випадках, вказувала на щось добре. За словотвірною семантикою тут виділяємо дві чіткі групи. До першої належать композити зі значенням 'гідний чогось', напр.: *благпохвальными* (СДРЯ I, 194) / *благпохвальными* (214) 'гідний похвали'. Будучи церковнослов'янськими за походженням (СЦСЯ I, 54; 59), вони набули поширення в давньоукраїнську добу і залишилися її надбанням: *и проводиша и со блгопохвалными пѣ(с)ми и кадилы добровонными* (1289 / 1425 ЛП, 304), *съ блгопохвалными пѣ(с)ми* (1171 / 1425 ЛП, 195 зв.), *съ ч(с)тью и с писньми блгопохвалными* (1175 / 1425 ЛП, 209 зв.). До другої групи належать складні прикметники, де перша основа **благо-** має значення 'приємно', напр.: *благпоуханними* 'якийприємно пахне' (СДРЯ I, 211): *темъаень блгопоуханними* (1091 / 1425 ЛП, 79), *благпоуханния воня* (1106–1108 / 1495 ХД, 112). Цей композит продовжує функціонувати і в староукраїнській мові: *благпоуханный* (СУМ XVI–XVII 2, 107) – *благпоуханный* (XVII Слав.-Кор., 428), *яко миро благпоуханно молитва его* (1489 Чет., 148 зв.), *Ка(с)сія, зѣлье нѣакоє, блгопоуханное* (1596 Зиз. Лекс., 52); і в новій українській мові: *благпоуханный* (Жел. I, 32) 'пахучий', *благпоуханный* (СУМ I, 195) 'якийприємно, добре пахне; запашний, пахучий'. До цієї групи належить також церковнослов'янське *благозвучный* 'який гарно,приємно звучить; доброзвучний' (СЦСЯ I, 52; СУМ I, 193). Цікавим є той факт, що пам'ятки XI–XIX ст. не фіксують використання такого прикметника.

У церковнослов'янській мові функціонував композит *благпоцветный* (СЦСЯ I, 59) 'якийквітне красою'. Зустрічаємо його тільки у давньоукраїнський період: *покажѣте молюса. ктождо васъ ѡ(т) добраго життяе своего свое дѣла. блгоцветна и блгоплодна* (ФСт. XIV, 74 а).

У текстах XI–XVIII ст. виявлені також такі прикметники з першою основою **благо-**, як *благпоговѣнными* (СДРЯ I, 175) / *блгоговѣнный* 'набожний' (1596 Зиз. Лекс., 27; XVII Слав.-Кор., 426), *благпословенными* (СДРЯ I, 207) / *благпословенный* 'прославлений' (XVII Слав.-Кор., 427). Напр.: *благпословленъ гъ бѣ* (1037–1050 / XV Іл., 168 а),

Арославомъ блг(с)влнымъ (1117 / 1377 ПМ, 78), *блг(с)нъ еси Х(с)е Бѣ* (1172 / 1425 ЛІ, 198), *жена бо разумлива блг(с)влена єсть* (980 / 1377 ПВЛ, 26), *земля та богомъ обѣтованна и благословена єсть* (1106–1108 / 1495 ХД, 70), *єдному блѣгоговѣ(и)ному мужу* (1627 Коп. Ом., рнз), *далисмь моцъ благоговѣйному во иеромонасехъ кирь Ісакію* (1620 Пам. І, 10). На нашу думку, вони не відносяться до власне прикметникових композитів, а є суфіксальними похідними від дієслів *благоговѣти*, *благословити*. Таке словотвірне явище свідчить про поступове закріплення складних слів у давній українській мові, про їх активне входження до лексичного складу останньої. Адже слова, які ще на початку ХІ ст. були досить рідкісним явищем, поступово стають основою для утворення нових похідних.

Прикметник *благословенний* (СУМ І, 194) і сьогодні активно вживається в українській мові, проте є стилістично маркованим. Його значення ‘щасливий, радісний’ нині вважається застарілим, натомість більш поширеною є семантика ‘гідний слави; прославлений, славний’, що надає лексемі урочистого звучання.

Отже, складні прикметники з першою основою **благо-** та другим дієслівним компонентом були досить поширеними в давньоукраїнській мові, куди потрапили як церковнослов’янські запозичення. Однак у наступні століття така словотвірна модель не набула розвитку, нові похідні за нею не утворювалися, тільки окремі слова продовжували функціонувати в той чи інший конкретний період як готовий мовний матеріал.

Висновки. Дослідивши семантику та структуру складних прикметників з першою основою **благо-**, можна сказати, що вони склали особливу групу похідних, які виконували важливу контекстно-ідеологічну функцію. Перші такі похідні з’явилися в результаті запозичення зі старослов’янської мови, що у свою чергу були кальками з грецької. Згодом за зразком грецьких моделей вже на власному мовному ґрунті утворюються нові ад’єктиви, причому форма першої частини **благо-** залишається незмінною, міцно ввійшовши в лексику давньоукраїнської мови. Такі слова можна назвати “словами-формулами”. Формуються дві основні словотвірні моделі: 1) іменник + дієслово + суфікс; 2) прислівник + дієслово + суфікс. Перша основа всіх композитів цієї структури має виключно позитивну семантику, зберігає давнє церковнослов’янське значення іменника *благо*.

Найбільше похідних із першою основою **благо-** виявлено в пам’ятках ХІ–ХІІІ ст., що насамперед зумовлено релігійністю всієї культури того часу; значно менше – у староукраїнську добу, і майже повну їхню відсутність можна констатувати в сучасній українській літературній мові. Це явище є цілком умотивованим: адже проаналізовані композити, від самого початку будучи книжними елементами, виявилися чужими живій народній мові, тому й не “прижилися” у ній.

Загалом функціонування складних прикметників з першою основою **благо-** в сучасній українській літературній мові характеризується такими ознаками, як:

- 1) збереження невеликої кількості композитів-прикметників з першою основою **благо-** в сучасній українській літературній мові;
- 2) семантичні зміни в аналізованих похідних, зокрема:

2.1) збереження первісного значення: *благодатний, благотворний, благоуханний, благозвучний, благословенний*;

2.2) повна втрата первісного значення; семантичне переосмислення: *благочинний*: ‘добропорядний’ → ‘служитель культу, що керує церквами кількох парафій’;

2.3) розширення значення за рахунок доповнення релігійної семантики морально-етичною: *благоговійний*: ‘побожний’ → ‘побожний’ + ‘сповнений найщирішої поваги, шани’;

3) стилістична маркованість переважної більшості композитів:

3.1) книжне: *благоговійний*;

3.2) застаріле: *благословенний*;

3.3) урочисте: *благословенний*.

Отже, структурні й семантичні особливості ад’єктивних композитів з першою основою **благо-**, а також специфіка походження й функціонування визначають особливу їхню роль в українській мові протягом усього періоду її розвитку.

Література

1. *Василевская И. А.* Перевод абстрактных понятий в древнерусском варианте “Повести о Варлааме и Иоасафе” (проблема закономерности в выборе лексических средств при переводе с греческого) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Общее языкознание, социолінгвістика, психолінгвістика”, 10.02.20 “Сравнительно-историческое языкознание, типологическое языкознание, теория перевода”. – Москва, 1998. – 22 с.

2. *Вікторіна О. М.* Словник лексики та фразеології народної медицини й лікувальної магії Кіровоградщини / відп. ред. В. В. Лучик. – Кіровоград, 2006. – 436 с.

3. *Горобець В. Й.* Лексика історично-мемуарної прози першої половини XVIII ст. / В. І. Горобець ; відп. ред. В. О. Винник. – К. : Наукова думка, 1979. – 128 с.

4. *Гумецька Л. Л.* Нариси словотворчої системи української актової мови XIV – XV ст. / Л. Л. Гумецька ; відп. ред. І. М. Корницький. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – 298 с.

5. *Дем’янюк А. А.* Композити в староукраїнській літературній мові кінця XVI – XVII ст. : структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аспекти (на матеріалі поетичних текстів) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова”. – К., 2004. – 183 с.

6. *Добрушина Е. Р.* Абсолютность добра и относительность блага или наоборот? / Е. Р. Добрушина // Вестник ПСТГУ. III : Филология. – 2009. – Вып. 1(15). – С. 25–40.

7. *Дронова Л. П.* Прилагательное *благой* в историко-культурном контексте / Л. П. Дронова // Известия Уральского государственного университета. – 2005. – № 39. – С. 175–190.

8. *Заболотна Н. В.* Розвиток синонімії в українській мові II п. XVII – I п. XVIII ст. (на матеріалі староукраїнської поезії, прози та драматургії) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова”. – К., 2005. – 18 с.

9. Колесов В. В. Мир человека в слове Древней Руси : научно-популярная литература / В. В. Колесов. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1986. – 311 с.
10. Колесов В. В. Древнерусский литературный язык / В. В. Колесов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1989. – 294 с.
11. Колесов В. В. Древняя Русь : наследие в слове : в 5 кн. – Кн. 2 : добро и зло. – СПб., 2001. – 304 с.
12. Корнієнко С. І. Лексичні старослов'янськізми в українській літературній мові ХІХ ст. (семантичний і стилістичний аспекти) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова". – Дніпропетровськ, 2008. – 190 с.
13. Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. / О. Г. Муромцева. – Харків : Вища школа, 1985. – 152 с.
14. Низаметдинова Н. Х. К вопросу о влиянии греческого языка на русское словосложение // Мова. – 2014. – № 21. – С. 123–129.
15. Никифорова С. А. Композиты с начальными БОГО- и БЛАГО- в Ильиной книге XI – XII вв. : определение понятийных связей на базе греко-славянских соответствий // Вестник Удмуртского университета. Филологические науки. – 2006. – № 5 (2). – С. 113–126.
16. Огієнко І. Пам'ятки старослов'янської мови Х – ХІ віків / Іван Огієнко. – Варшава, 1929.
17. Передрієнко В. А. Формування української літературної мови ХVІІІ ст. на народній основі / В. А. Передрієнко ; відп. ред. І. К. Білодід. – К. : Наукова думка, 1979. – 143 с.
18. Полюга Л. Українська абстрактна лексика ХІV – першої половини ХVІІ ст. / Л. М. Полюга. – К. : Наукова думка, 1991. – 238 с.
19. Русанівський В. М. Джерела розвитку східнослов'янських літературних мов / В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 1985. – 231 с.
20. Русанівський В. М. Історія української літературної мови : підруч. для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл. / В. М. Русанівський. – К. : АртЕк, 2001. – 391 с.
21. Русанівський В. М. У слові – вічність : (Мова творів Т. Г. Шевченка) / В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 2002. – 239 с.
22. Свенціцький І. С. Нариси про мову староруського письменства ХІ віку // Учен. зап. Львовського гос. ун-та. – 1948. – Т. 7.
23. Сімович В. Дещо про Шевченкову архаїзовану мову / В. Сімович // Сьогочасне й Минуле : Вісник українознавства. – Львів, 1939. – III–IV. – С. 39–51.
24. Смирнова О. И. Один случай энантиосемии / О. И. Смирнова // Лексикология и словообразование древнерусского языка / под ред. Р. И. Аванесова. – М. : Наука, 1966. – С. 57–58.
25. Ткач Ф. Є. До характеристики словникового складу мови українських ділових документів ХVІІ ст. (універсалів та листів-наказів гетьманської канцелярії Богдана Хмельницького) / Ф. Є. Ткач // Праці Одеського університету. – Одеса, 1962. – Т. 152. – Вип. 15. – С. 112–133.

26. Фелькина О. А. Развитие семантики славянских прилагательных общей оценки в русском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” и 10.02.03 “Славянские языки”. – Минск, 1990. – 18 с.

27. Шевельов Ю. Традиція і новаторство в лексиці і стилістиці І. П. Котляревського / Ю. Шевельов. – Чернівці : Рута, 1998. – 80 с.

28. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови / Ю. Шевельов ; вст. сл. О. Романів. – К. : ВД «КМ Академія», 2003. – 160 с.

References

1. Vasilevskaya, I. A. (1998), *Translation of abstract concepts in the Old Russian version of "The Tale of Varlaam and Joasaph" (the problem of the regularity in the choice of lexical means when translated from Greek)* [*Perevod abstraktnykh ponyatiy v drevnerusskom variante "Povesti o Varlaame i Ioasafe" (problema zakonmernosti v vybore leksicheskikh sredstv pri perevode s grecheskogo)*], Moskva, 22 p.

2. Viktorina, O. M. (2006), *Dictionary of vocabulary and phraseology of folk medicine and therapeutic magic of Kirovograd region* [*Slovnynk leksyky ta frazeolohii' narodnoi' medytsyny j likuval'noi' mahii' Kirovohradshhyny*], Kirovograd, 436 p.

3. Gorobec', V. J. (1979), *The lexis of the historical-memoir prose of the first half of the XVIII century* [*Leksyka istorychno-memuarnoi' prozy pershoi' polovyny XVIII st.*], Naukova dumka, Kyiv, 128 p.

4. Gumeč'ka, L. L. (1958), *Essays on the word-building system of the Ukrainian actuary language of the XIV-XV centuries* [*Narysy slovotvorchoi' systemy ukrai'ns'koi' aktovoi' movy XIV – XV st.*], AN URSR, Kyiv, 298 p.

5. Dem'janjuk, A. A. (2004), *Composits in the old Ukrainian literary language at the end of the XVII – XVIII centuries: structural-semantic and functional-stylistic aspects (on the material of poetic texts)* [*Kompozyty v staroukrai'ns'kij literaturnij movi kincja XVII – XVIII st.: strukturno-semantychnyj i funkcional'no-stylistychnyj aspekty (na materiali poetychnyh tekstiv)*], Kyiv, 183 p.

6. Dobrushina, E. R. (2009), *Absoluteness of good and the relativity of good or vice versa?* [*Absolyutnost' dobra i otnositel'nost' blaga ili naoborot?*], Vestnik PSTGU. III: Filologiya. No 1, pp. 25–40.

7. Dronova, L. P. (2005), *Adjective good in the historical and cultural context* [*Prilagatel'noe blagoy v istoriko-kul'turnom kontekste*], Izvestiya Ural'skogo gosudarstvennogo universiteta, No 39, pp. 175–190.

8. Zabolotna, N. V. *Development of synonymy in the Ukrainian language of the second half of the sixteenth and eighth centuries (on the material of the old Ukrainian poetry, prose and dramaturgy)* [*Rozvytok synonimii' v ukrai'ns'kij movi II p. XVII – I p. XVIII st. (na materialy staroukrai'ns'koi' poezii', prozy ta dramaturhii')*], Kyiv, 18 p.

9. Kolesov, V. V. (1986), *The world of man in the word of Ancient Russia* [*Mir cheloveka v slove Drevney Rusi*], Leningrad, 311 p.

10. Kolesov, V. V. (1989), *Old Russian literary language* [*Drevnerusskiy literaturnyy yazyk*], Leningrad, 294 p.

11. Kolesov, V. V. (2001), *Ancient Rus: a legacy in the word. Book. 2: good and evil* [*Drevnyaya Rus': nasledie v slove, Kn. 2: dobro i zlo*], SPb., 304 p.
12. Kornijenko, S. I. (2008), *Old-Slavic words in the Ukrainian literary language of the XIX century (semantic and stylistic aspects)* [*Leksychni staroslov'janizmy v ukrai'ns'kij literaturnij movi XIX st. (semantychnyj i stylistychnyj aspekty)*], Dnipropetrovs'k, 190 p.
13. Muromceva, O. G. (1985), *Development of the vocabulary of the Ukrainian literary language in the second half of the XIX – beginning of the XX centuries* [*Rozvytok leksyky ukrai'ns'koi' literaturnoi' movy v druhij polovyni XIX – na pochatku XX st.*], Vyshha shkola, Harkiv, 152 p.
14. Nizametdinova, N. Kh. (2014), *To the question of the influence of the Greek language on Russian composing* [*K voprosu o vliyanii grecheskogo yazyka na russkoe slovoslozhenie*], Mova, No 21, pp. 123–129.
15. Nikiforova, S. A. (2006), *Composites with initial bogo- and blago- in the Ilyin Book of XI - XII centuries: definition of conceptual relations based on Greco-Slavic correspondences* [*Kompozity s nachal'nymi bogo- i blago- v Il'inoy knige XI – XII vv.: opredelenie ponyatiynykh svyazey na baze greko-slavyanskikh sootvetstviy*], Vestnik Udmurtckogo universiteta. Filologicheskie nauki, No 5 (2), pp. 113–126.
16. Ogijenko, I. (1929), *Monuments of Old Slavic language X – XI centuries* [*Pam'jatky staroslov'jans'koi' movy X – XI vikiv*], Varshava.
17. Peredrijenko, V. A. (1979), *Formation of the Ukrainian literary language of the eighteenth century on a national basis* [*Formuvannja ukrai'ns'koi' literaturnoi' movy XVIII st. na narodnij osnovi*], Naukova dumka, Kyiv, 143 p.
18. Poljuga, L. (1991), *Ukrainian abstract vocabulary of the XIV – the first half of the XVII century* [*Ukrai'ns'ka abstraktna leksyka XIV – pershoi' polovyny XVII st.*], Naukova dumka, Kyiv, 238 p.
19. Rusanivs'kyj, V. M. (1985), *Sources of development of East Slavic literary languages* [*Dzherela rozvytku shidnoslov'jans'kyh literaturnyh mov*], Naukova dumka, Kyiv, 231 p.
20. Rusanivs'kyj, V. M. (2001), *History of the Ukrainian literary language* [*Istorija ukrai'ns'koi' literaturnoi' movy*], Kyiv, 391 p.
21. Rusanivs'kyj, V. M. (2002), *In the word – eternity: (The language of the works by Taras Shevchenko)* [*U slovi – vichnist': (Mova tvoriv T. G. Shevchenka)*], Naukova dumka, Kyiv, 239 p.
22. Svencic'kyj, I. S. (1948), *Essays on the language of the Old Russian writing of the eleventh century* [*Narysy pro movu starorus'koho pys'menstva XI viku*], Uchen. zap. L'vovskogo gos. un-ta, T. 7.
23. Simovych, V. (1939), *A bit about Shevchenko's archaic language* [*Deshho pro Shevchenkovu arhai'zovanu movu*], S'ogochasne j Mynule: Visnyk ukrai'noznavstva, L'viv, III–IV, pp. 39–51.
24. Smirnova, O. I. (1966), *One case of enantiosemia* [*Odin sluchay enantiosemiï*], Leksikologiya i slovoobrazovanie drevnerusskogo yazyka, Moskva, pp. 57–58.

25. Tkach, F. Je. (1962), *To the characteristics of the vocabulary of the language of Ukrainian business documents of the XVII century (universalists and letter-orders of the hetman's office of Bogdan Khmelnytsky)* [Do kharakterystyky slovnykovogo skladu movy ukrai'ns'kyh dilovykh dokumentiv XVII st. (universaliv ta lystiv-nakaziv het'mans'koi' kanceljarii' Bohdana Khmel'nyc'koho)], Praci Odes'kogo universytetu, Odesa, T. 152, No 15, pp. 112–133.

26. Fel'kina, O. A. (1990), *Development of semantics of Slavic adjectives of general evaluation in Russian* [Razvitie semantiki slavyanskikh prilagatel'nykh obshchey otsenki v russkom yazyke], Minsk, 18 p.

27. Shevel'ov, Ju. (1998), *Tradition and innovation in the lectures and stylistics of I.P. Kotlyarevsky* [Tradycija i novatorstvo v leksytsi i stylistytsi I. P. Kotljarevs'koho], Ruta, Chernivci, 80 p.

28. Shevel'ov, Ju. (2003), *Contribution of Galicia to the formation of the Ukrainian literary language* [Vnesok Galychyny u formuvannja ukrai'ns'koi' literaturnoi' movy], VD «KM Akademiya», Kyiv, 160 p.

Умовні скорочення джерел

ГБ XIV – Григорий Богослов. Собрание творений : в 2 т. – Мн. : Харвест – М. : АСТ, 2000. – Т. 1. Слова. – 832 стр.

Гр. – Словник української мови : у 4 т. / упор., з додатком власного матеріалу Б. Грінченко. – 3-є вид., випр. й доп., за ред. С. Єфремова та А. Ніковського. – К. : Горно, 1927. – Т. 1.

Жел. – Малоруско-німецький словар : у 2 т. / уложили Є. Желеховский, С. Недільский. – Львів, 1885–1886.

Зиз. Лекс. – «Лексис» Лаврентія Зизанія // «Лексис» Лаврентія Зизанія. Синоніма славеноросская / підгот. текст., вступ. ст. В. В. Німчука. – К. : Наук. думка, 1964. – С. 23–89.

Лл. – Розов Н. Н. Синодальный список сочинений Иллариона – русского писателя XI в. / Н. Н. Розов // Slavia, časopis pro slovanskou filologii. – Praha, 1963. – Roč. XXXII. – Seš. 2, s. 141–175.

Коп. Ом. – З. Копистенський. Омліа // Тітов Хв., проф. Матеріали для історії книжної справи на Вкраїні в XVI – XVIII вв. : Всезбірка передмов до українських стародруків. – Київ : друкарня Української Академії Наук, 1924. – С. рмз–рбк.

Лл – Полное собрание русских летописей (ПСРЛ). – Т. 2 : Ипатьевская летопись. – М. : Изд-во восточной литературы, 1962.

ПВЛ – Повѣсть времяньныхъ лѣтъ // ПСРЛ. – Т. 1 : Лаврентьевская летопись. – 2-е изд. – Ленинград : Изд-во АН СССР, 1926–1928. – Стлб. 1–29.

ПМ – “Поученьє” В. Мономаха // ПСРЛ. – Т. 1 : Лаврентьевская летопись. – 2-е изд. – Ленинград : Изд-во АН СССР, 1926–1928. – Стлб. 240–256.

Пам. – Памятники, изданные Киевскою Коммиссією для разбора древнихъ актовъ. – Т. I–III. – изд. 2-е, съ дополненіями. – Кієвъ, 1897–1898.

Перло – Сіа книга названнаа Перло Многоцѣнное. Съставленна Трудолюбіемъ: презъ Кирила: Транквѣліона. – Чернігів, 1646.

СДРЯ – Словарь древнерусского языка (XI – XIV вв.): в 10 т. / гл. ред. Р. И. Аванесов. – М.: Рус. яз., 1988-.

СУМ – Словник української мови: в 11 т. – К.: Наукова думка, 1970–1980.

СУМ XVI-XVII – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: у 28 вип. / редкол.: Д. Гринчишин (відп. ред.) та ін. – Львів, 1994–2013. – Вип. 1–16.

СЦСЯ – Словарь церковно-славянского и русского языка / сост. Вторымъ отдѣленіемъ Императорской Академіи Наукъ. – Т. 1. – СПб., 1847. – 416 с.

Сл. Лекс. – Славинецький Є. Лексіконъ латинский // «Лексикон латинський» Є. Славинецького. «Лексикон словено-латинський» Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / підгот. В. В. Німчук; відп. ред. К. К. Цілуйко. – К.: Наук. думка, 1973. – С. 59–420.

Слав.-Кор. – Славинецький Є., Корецький-Сатановський А. Лексікон словено-латинській // «Лексикон латинський» Є. Славинецького. «Лексикон словено-латинський» Є. Славинецького та А. Корецького-Сатановського / підгот. В. В. Німчук; відп. ред. К. К. Цілуйко. – К.: Наук. думка, 1973. – С. 423–541.

См. Каз. – Казанье на честный Погребъ ... презъ ... Мелетія Смотриского ω(т)правованое. – Вільно, 1620.

ФСт. – Огласительные поучения Феодора Студита. XIV. ГБЛ, МДА, ф. 172 (I), № 52, 230 л: 1 в – 230 б.

ХД – Житье и хождение Данила русьския земли игумена // Памятники литературы Древней Руси. XII век / под ред. Д. С. Лихачева и Л. А. Дмитриева. – М.: Худ. литература, 1980. – С. 25–114.

Чет. – Четья 1489. – Рукопис збер. у ЦНБ НАН України, шифр ДА / 415 л.

ЭССЯ – Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / сост.: О. Н. Трубачев, В. А. Меркулова, Ж. Ж. Варбот и др.; под ред. [и с предисл.] О. Н. Трубачева. – М.: Наука, 1974–2014. – Вып. 1–39.

Р. А. Коца,

*Институт украинского языка НАН Украины,
отдел истории украинского языка и ономастики*

СЛОЖНЫЕ ПРИЛАГАТЕЛЬНЫЕ С ПЕРВОЙ ОСНОВОЙ БЛАГО- И ВТОРЫМ ГЛАГОЛЬНЫМ КОМПОНЕНТОМ В ИСТОРИИ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА

В статье произведен семантико--структурный анализ сложных прилагательных с первой основой благо- и вторым глагольным компонентом, обнаруженных в памятниках украинского языка XI – XX вв. В частности, отслежено их происхождение и пути заимствования, определена их семантика и словообразовательная структура в разные периоды развития украинского языка, выяснена их стилистическая функция и особенности использования.

Ключевые слова: сложные прилагательные, композиты, церковнославянизмы, словообразовательная модель, словообразовательное значение, благо.

R. A. Kotsa,

*The NAS Institute of the Ukrainian language,
Department of the history of Ukrainian language and onomastics*

**COMPOUND ADJECTIVES WITH THE FIRST PART BLAHO-
AND THE SECOND VERBAL COMPONENT IN THE HISTORY
OF UKRAINIAN LANGUAGE**

The semantic and structural analysis of the compound adjectives with the first part **blaho-** and the second verbal component found in the monuments of Ukrainian language of the 11–20th centuries is implemented in the article. In particular their origin and ways of borrowing were traced, the semantics and word-formative structure in the different periods of the Ukrainian language development were determined, the stylistic function and peculiarities of use were found out.

Most of the composites with the first component **blaho-** were found in the monuments of the 11–13th centuries which is primarily due to the religiosity of the entire culture of that time. Much less of such composites were found in the old Ukrainian (Ruthenian) days while their almost complete absence can be stated in modern Ukrainian literary language. This phenomenon is quite motivated. The analyzed composites being initially the book elements were alien to the living folk language, therefore they did not "assimilate" to it.

Key words: compound adjectives, composites, Church Slavonic words, blaho, word-building model, word-building semantics, second verbal part.